

**ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

ВЕСЕЛОВ МИКОЛА ЮРІЙОВИЧ

УДК 342.95:342.726-53.2(477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ**

12.00.07 «Адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому юридичному інституті МВС України, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
КОРИСТІН Олександр Євгенійович,
Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України,
головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
БЕРЛАЧ Анатолій Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри адміністративного права;

доктор юридичних наук, професор
ГУРЖІЙ Тарас Олександрович,
Київський національний торговельно-економічний
університет, завідувач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права;

доктор юридичних наук, доцент
ЧОРНА Вікторія Григорівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри адміністративного
права і процесу.

Захист відбудеться 28 серпня 2020 року об 11³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.732.01 Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України за адресою: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України за адресою: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4а.

Автореферат розіслано 27 липня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Плугатар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні питання у сфері ювенальної юстиції привертають до себе все більше уваги з боку міжнародної спільноти, українського суспільства та держави. Такий соціальний резонанс у контексті зазначеної тематики зумовлений тим, що ці правовідносини одночасно є частиною двох важливих напрямів державної політики – «антидевіантної» та «правозахисної» – в частині забезпечення прав, свобод та інтересів дитини. Проблеми, що існують у наведених сферах суспільних відносин, викликають занепокоєння і вимагають дієвих заходів комплексного реагування. Підтвердженням цього є статистичні звіти та дані соціальних опитувань про стан правопорушень серед дітей, віктимізації та інших проявів соціальної дезадаптації неповнолітніх осіб. За офіційними даними Уряду України, у нашій державі щороку більш як 6,5 тис. неповнолітніх учиняють кримінальні правопорушення, стосовно яких виноситься понад 3 тис. вироків. Значною залишається частка тяжких та особливо тяжких злочинів, за вчинення яких засуджено більш ніж половину всіх неповнолітніх. 80 % опитаних у межах цього дослідження респондентів стан забезпечення прав дитини в Україні, яка потрапила у конфлікт з законом, вважають незадовільним.

Водночас система реагування на ці соціальні виклики з боку держави не має належної адміністративно-правової організації. Домінантний, наразі, в країні кримінально-правовий (переважно каральний) підхід до вирішення проблем делінквентності серед дітей дуже формально враховує їхні інтереси та має ретроспективний характер. Існують численні системні вади адміністративно-правового регулювання, недоліки організації та недостатня ефективність функціонування інституцій забезпечення прав дітей у нашій державі, особливо тих, які потрапили в конфлікт чи контакт із законом. Тож реформування системи ювенальної юстиції зумовлене не лише доцільністю покращання форм кримінального правосуддя, а й необхідністю вдосконалення адміністративно-правових механізмів функціонування ювенальної превенції та юстиції щодо дітей на засадах забезпечення їхніх прав шляхом виконання програм профілактики правопорушень, здійснення ефективних заходів реабілітації та соціальної адаптації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом.

Теоретичне підґрунтя дослідження склали наукові здобутки та погляди багатьох учених. У з'ясуванні питань загальнотеоретичного характеру та методології дослідження приділено увагу працям знаних вчених у галузі філософії та соціології (І.В. Блауберг, І.І. Загарницька, Т.М. Котарбінський, Е.Г. Юдін), психології (Р.І. Благута, О.Ю. Клименко), педагогіки (Ж.В. Петрочко, І.П. Рогальська), теорії держави та права (Г.Л. Грігорова, Н.В. Крестовська, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, С.П. Погребняк, О.В. Пушкіна, П.М. Рабінович, М.В. Цвік), кримінології та кримінального права (І.О. Бандурка, В.М. Бесчастний, В.М. Бурдін, М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, П.І. Люблінський, В.А. Мисливий, А.А. Музика, Є.С. Назимко).

Адміністративно-правове спрямування предмета дослідження забезпечено аналізом здобутків провідних учених-адміністративістів: В.Б. Авер'янова,

С.М. Алфьорова, О.Ф. Андрійко, А.І. Берлача, Л.Р. Білої-Тіунової, Ю.П. Битяка, С.С. Вітвіцького, В.М. Гаращука, Т.О. Гуржія, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.Є. Користіна, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінного, Я.В. Лазура, Р.С. Мельника, О.В. Негодченка, Є.В. Петрова, Н.П. Свиридюк, О.І. Харитонові.

Вагомий внесок щодо розуміння окремих аспектів забезпечення прав дітей та місця ювенальної юстиції в цій сфері правовідносин зробила низка вітчизняних науковців, таких як: Я.М. Квітка, Л.О. Кожура, Н.В. Коломоєць, Т.Г. Корж-Ікаєва, В.О. Левченко, Н.В. Лесько, О.В. Максименко, О.О. Навроцький, Р.М. Опацький, Н.М. Опольська, Н.В. Ортинська, Є.П. Филипенко, а також зарубіжних вчених, поміж них: О.С. Автономов, У. Бартон, Дж. Баттс, Г. Бейзмор, Дж. Бернард, К. Валлет, Дж. Ван Буерен, К. Гамільтон, К. Гесс, І. Дандуранд, Л. Дейн, Р. Дізлі, Н. Кантвелл, Н.І. Кудрявцева, М. Курличек, Д. О'Махоні, Дж. Мансі, К. Манфреді, Г. Мартін, І.І. Мартінович, М.П. Мелешко, Е.Б. Мельникова, Д. Мірс, Т.Ю. Новікова, І.В. Предеїна, Л. Раймонд, Е. Склтон, А. Сколнік, Т.О. Смагіна, К.І. Смеловцев, Н.Т. Сопубекова, О.М. Ярмоц та інші фахівці.

Зі свого боку, Н.В. Ортинська здійснила комплексний теоретико-правовий аналіз складу правового статусу неповнолітнього, включивши до нього забезпечувальні елементи як передумови для реалізації його прав та обов'язків. У дослідженні О.О. Навроцького права дитини розглянуто як об'єкт адміністративно-правових відносин; розкрито сутність і запропоновано класифікацію адміністративно-правових гарантій забезпечення прав дитини в Україні, утім, поза належною увагою залишилися права дітей, які потрапили в конфлікт із законом. Н.В. Крестовська запропонувала плюралістичну (що не обмежується лише правосуддям) уніфіковану модель ювенальної юстиції, але це лише заклало теоретичне підґрунтя для подальшого реформування законодавства на галузевому рівні в цій сфері. Предметом досліджень Є.С. Назимка та І.О. Бандурки стали кримінально-правовий захист дитинства в Україні та інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві. Увага В.О. Левченко, Т.Ю. Новікової, О.М. Ярмоц була зосереджена переважно на адміністративно-правових засадах побудови ефективної системи органів ювенальної юстиції.

Але, попри наявні здобутки, з'ясування та вирішення проблем забезпечення прав дитини у сфері ювенальної юстиції в контексті адміністративно-правового дослідження на монографічному рівні в Україні дотепер не проводилося. Зокрема, наразі дискусійним залишається питання переліку завдань та змістовного наповнення ювенальної юстиції; немає концептуального розуміння місця цього інституту в системі забезпечення прав дитини; не сформовано чіткого уявлення про адміністративно-правовий механізм забезпечення функціонування ювенальної юстиції та окремих її інституцій (напрямів реалізації) тощо. Усе це зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Емпіричну основу дослідження становлять: аналітичні та методичні матеріали міжнародних, національних та зарубіжних інституцій (зокрема, критерії розроблення та оцінювання програм правосуддя щодо неповнолітніх Управління ООН з наркотиків та злочинності, щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод

людини й громадянина в Україні за 2019 р., річний звіт Управління ювенальної юстиції та запобігання правопорушенням США за 2018 р.); матеріали правозастосовної, зокрема судової, практики (опрацьовано звітність оформлених з 01.01.2019 до 18.10.2019 (у межах України) працівниками патрульної поліції адміністративних правопорушень стосовно неповнолітніх та понад 40 матеріалів про адміністративні правопорушення щодо неповнолітніх, складених поліцією м. Кривий Ріг за цей же період; проаналізовано понад сотню постанов судів у справах про адміністративні правопорушення, рішення Європейського суду з прав людини: Справа «Бацаніна проти Росії», Справа «М. Р. та Д. Р. проти України» тощо); статистичні дані державних установ (огляди даних про стан здійснення правосуддя за 2014–2018 рр., бюлетені Державної служби статистики про адміністративні правопорушення за 2016–2018 рр., єдині звіти Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення по державі та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2017–2019 рр.); результати анкетування фахівців у сфері ювенальної юстиції (520 респондентів).

Нормативно-правову основу дослідження становлять законодавство України, міжнародно-правові та окремі нормативні акти зарубіжних країн у сфері забезпечення прав дитини та ювенальної юстиції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Актуалізація теоретичних та прикладних проблем, які розв'язуються в дисертації, корелюється із завданнями Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 453; Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р; Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р; Плану заходів реалізації Стратегії розвитку органів МВС на період до 2020 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 693-р; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 № 275.

Тема дисертації затверджена вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України (протокол від 29.05.2019 № 10).

Мета та завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Мета* роботи полягає в розробленні методологічних засад щодо комплексного розв'язання науково-прикладної проблеми адміністративно-правового функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні з урахуванням сучасних соціальних реалій та кращих світових практик у цій сфері. Мета дослідження зумовила постановку таких основних завдань:

- визначити концептуальні засади інституту забезпечення прав, свобод та інтересів дітей у сучасних умовах;
- з'ясувати соціально-біологічний та правовий контекст основних понять і термінів інституту забезпечення прав дітей;

- розкрити поняття системи забезпечення прав дітей та окреслити напрями її дослідження;
- сформулювати уявлення про праксеологічний вимір ювенальної юстиції та її місце в системі забезпечення прав дітей;
- сформулювати уявлення про історичну еволюцію ювенальної юстиції;
- проаналізувати та розширити уявлення про сучасні моделі ювенальної юстиції;
- проаналізувати систему принципів ювенальної юстиції та окреслити принципи адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку ювенальної юстиції;
- надати загальну характеристику адміністративно-правовому механізмові забезпечення функціонування ювенальної юстиції;
- визначити особливості адміністративно-правового регулювання функціонування ювенальної юстиції;
- визначити адміністративно-правові засади функціонування системи суб'єктів ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей;
- проаналізувати стан інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування ювенальної юстиції;
- визначити адміністративно-правові передумови удосконалення ювенальної превенції у системі ювенальної юстиції;
- обґрунтувати пріоритетні адміністративно-правові напрями щодо передумов забезпечення прав дітей у системі ювенального судочинства;
- з'ясувати адміністративно-правові засади реабілітації дітей, що потрапили у конфлікт із законом;
- установити роль і особливості реалізації інституту адміністративної відповідальності в системі забезпечення прав дітей та сформулювати обґрунтовані пропозиції із вдосконалення адміністративно-правового законодавства щодо забезпечення прав дітей у сфері ювенальної юстиції.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, що виникають у процесі забезпечення прав дитини.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні.

Методи дослідження. Методологічне забезпечення дисертаційного дослідження зумовлене його метою та завданнями й базується на використанні сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечило повноту та достовірність отриманих результатів.

Методологічну основу роботи заклали системно-структурний метод та метод сходження від абстрактного до конкретного. У поєднанні з методом аналізу вони стали дієвим інструментом у дослідженні теоретико-методологічних засад забезпечення прав дітей (розділ 1), визначенні місця ювенальної юстиції в системі такого забезпечення (підрозділ 2.1), з'ясуванні адміністративно-правових передумов забезпечення прав та найкращих інтересів дитини у кримінальному ювенальному судочинстві, під час реабілітації дітей, які потрапили в конфлікт із законом (підрозділи 4.2, 4.3), у адміністративно-деліктних провадженнях (підрозділ 4.4).

Під час проведення дослідження також використовувалися такі спеціальні методи, як конкретно-історичний, формально-догматичний, порівняльно-правовий, метод класифікації, метод аналогії, статистичний, логіко-юридичний і логіко-семантичний методи. Завдяки застосуванню конкретно-історичного методу було розкрито історію розвитку ювенальної юстиції (підрозділ 2.2). Використання формально-догматичного методу дало змогу поглянути на феномен прав дитини як на систему їхнього забезпечення, закріплену в нормах позитивного права, а також визначити, що таке забезпечення в концептуальному розумінні має відбуватися з огляду на принцип субсидіарності (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод став у нагоді в процесі визначення та аналізу особливостей адміністративно-правового регулювання функціонування ювенальної юстиції та окремих її інституцій (підрозділ 3.2, 3.3, 4.2). Метод класифікації дозволив представити авторський (уточнений) перелік сучасних основних моделей ювенальної юстиції (підрозділ 2.3), систематизувати принципи функціонування та розвитку ювенальної юстиції (підрозділ 2.4), окреслити сучасну та перспективну моделі системи суб'єктів ювенальної юстиції (підрозділ 3.3) тощо. Статистичний метод було використано для з'ясування соціологічних аспектів удосконалення окремих правових інститутів ювенальної юстиції (підрозділи 3.4, 4.3, 4.4). Низка чинних понять («дитина», «неповнолітній», «система забезпечення прав дітей», «ювенальна юстиція», «ювенальна превенція») знайшла уточнення, а деякі, зокрема «субсидіарний підхід у забезпеченні прав дітей», «принципи адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку ювенальної юстиції», «реабілітація дітей, які потрапили в конфлікт із законом», були сформовані автором завдяки застосуванню логіко-семантичного та логіко-юридичного методів тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням, у якому висвітлюються адміністративно-правові засади функціонування та розвитку ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дитини в Україні, а також обґрунтовуються напрями їхньої оптимізації та вдосконалення. У результаті виконання дослідження було сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, які є новими для вітчизняної правової доктрини та правозастосовної практики, а саме:

вперше:

– обґрунтовано методологічне значення використання «субсидіарного підходу» як концептуальної засади забезпечення прав дітей, що передбачає режим збалансованого правового регулювання та впливу (втручання) державних органів та суспільства в ювенальні відносини щодо створення або підтримання належних умов життєдіяльності та розвитку дитини, охорони та захисту її прав і свобод, своєчасної кореляції негативних факторів, котрі впливають на її соціалізацію, для того, щоб з віком вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в межах повноцінних суспільних відносин;

– розкрито процеси еволюції ювенальної юстиції через ознаки асиміляції, інтегрованості та циклічності різних історичних періодів становлення цього соціально-правового інституту;

– обґрунтовано та сформульовано принципи адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку ювенальної юстиції, розкрито сутність та особливості їхнього втілення в цій сфері правовідносин;

– через комплексний аналіз суміжних понять розкрито структуру, функції та властивості прояву адміністративно-правового механізму у сфері функціонування ювенальної юстиції як цілісної категорії;

– обґрунтовано необхідність формування системи ювенальних технологій на основі адміністративно-правового забезпечення комплексу заходів превентивного догляду за дитиною з проблемами поведінки, які є заходами адміністративно-правового втручання, що включатимуть освітню підтримку, охорону здоров'я, соціальні, психологічні та інші послуги як для дитини, так і для її батьків (осіб, які їх замінюють), для досягнення дитиною позитивних змін у її поведінці, відволікання від асоціальних звичок та схильностей, створення умов потрібної для неї соціалізації;

– доведено, що механізм адміністративно-правового регулювання в поєднанні з нормами кримінального процесуального права є невід'ємним компонентом реформування та забезпечення окремих напрямів ювенальної юстиції (створення адміністративно-правових передумов для ювенальної спеціалізації суддів та деяких учасників кримінального провадження; з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього учасника кримінального провадження тощо);

удосконалено:

– структурно-елементний склад і тлумачення поняття системи забезпечення прав дітей, під якою пропонується розуміти історично та традиційно обумовлену сукупність первинних та похідних елементів (форм / інститутів), способи організаційно-правових зв'язків між якими зумовлюють її структуру та порядок взаємодії, об'єднаних єдиною метою – створенням необхідних умов реалізації, охорони, захисту та відновлення прав осіб віком до 18 років;

– підходи до класифікації сучасних основних моделей ювенальної юстиції, де до чинних англо-американської, континентальної, скандинавської та азіатської додано перехідну (транзитну) модель, яка властива країнам пострадянського простору, зокрема й Україні;

– систематизацію принципів функціонування та розвитку ювенальної юстиції, яка представлена у вигляді двох блоків: загальних (загально-правові, міжгалузеві й галузеві) та спеціальних принципів (основні (керівні), конкретно-функціональні та специфічні);

– обґрунтування доцільності розширення прав дітей та адміністративно-правових (судових та позасудових) засобів їхнього забезпечення, правових гарантій захисту дитини від шкідливого впливу негативних факторів соціального середовища як предмета правового регулювання на рівні норм законодавчого акта – Закону «Про забезпечення прав дитини в Україні» (замість Закону України «Про охорону дитинства»);

– підхід до сприйняття ювенальної превенції в системі забезпечення прав дитини та ювенальній юстиції, яку пропонується розглядати як: 1) вихідну засаду (принцип) ювенальної юстиції; 2) найкращу форму забезпечення інтересів

дитини, яка перебуває в групі ризику чи в конфлікті із законом або потребує державного захисту й підтримки; 3) відносно окремих видів суспільно-правових відносин (автономний напрям у системі ювенальної юстиції), який має свій об'єкт правового впливу й систему суб'єктів, які цей вплив здійснюють у визначених законодавством межах; 4) мультидисциплінарний вид діяльності цих суб'єктів;

– дефініцію терміна «реабілітація дитини, яка потрапила в конфлікт із законом», під якою пропонується розуміти систему організаційно-правових, контрольно-наглядових, медичних, психологічних, педагогічних, освітніх, соціально-побутових заходів, спрямованих на сприяння виправленню та соціальній адаптації неповнолітнього правопорушника шляхом перевиховання, ресоціалізації, включаючи формування в нього почуття гідності та усвідомлення цінності особистості, а також виховання поваги до прав інших людей, відновлення порушених сімейних комунікацій, підтримання соціальної та матеріальної незалежності з метою запобігання повторним правопорушенням із боку такої особи;

дістали подальшого розвитку:

– підхід до сприйняття основних ознак забезпечення прав дітей, актуальних в умовах сьогодення (є результатом еволюції прав людини; знаходить правове закріплення в нормах позитивного права як вияв владної волі держави; передбачає декілька рівнів реалізації; пріоритетність прав дитини; системність; цілісність; дискретність тощо);

– узагальнення співвідношення основних ювенально-правових понять та термінів: «дитина», «неповнолітній», «малолітній» (в авторському баченні розуміння «дитини» є тотожним терміну «неповнолітня особа», крім цього, зроблено припущення, що термін «неповнолітній» має подвійне значення: загальне та спеціальне);

– підхід до розуміння праксеологічного виміру ювенальної юстиції та її місця в системі забезпечення прав дітей: установлено, що це суспільно-правовий інститут, який трансцендує за межі кримінального судочинства та утворює спеціалізовану систему правосуддя щодо дітей і для дітей, а також сукупність правових механізмів, медико-соціальних, психолого-педагогічних і реабілітаційних процедур і програм, призначених для забезпечення прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються системою державних і недержавних органів;

– періодизація історичного розвитку інституту ювенальної юстиції на українських землях, у якій, на відміну від наявних досліджень, зроблено акцент на історичних фактах, що мають адміністративно-правовий контекст;

– узагальнення принципів аспектів законодавчого регулювання відносин у сфері ювенальної юстиції в інших країнах світу: наголошено, що витoki такого регулювання беруть початок із законодавства про права дитини та їхнє забезпечення; відокремлені закони про ювенальну юстицію мають неоднакову правову природу та сферу регулювання;

– пропозиція реформування чинної системи суб'єктів ювенальної юстиції, в основу якої покладено трансформацію правового статусу та/чи завдань деяких

органів (перетворення тимчасового консультативно-дорадчого органу – Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх (далі – МКР) в орган, що діє на постійній основі, формування у складі Національної поліції блоку ювенальної поліції), а також утворення таких нових спеціальних суб'єктів, як: Уповноважений Верховної Ради України з прав дитини, Координаційний центр ювенальної юстиції та превенції, територіальні координаційні ради з питань ювенальної юстиції, мультидисциплінарні ювенальні команди, дитячі центри соціалізації, громадсько-профілактичні центри;

– обґрунтування важливості прийняття в Україні Закону «Про ювенальну юстицію», який має поглинути (в удосконаленому вигляді) норми чинного Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та включати низку нових положень, які б створили адміністративно-правові передумови функціонування ювенальної юстиції в країні;

– систематизація сучасних організаційно-правових проблем статистичного аналізу процесів ювенальної деліктності в Україні, на підставі якої запропоновано створити єдину інформаційно-аналітичну систему ювенальної юстиції, що має включати: базу даних ювенальної статистики, поєднану з інформаційними ресурсами (реєстрами) прокуратури, поліції, судової влади; базу адміністративних даних щодо неповнолітніх у контакті із законом;

– узагальнення розуміння інституту адміністративної відповідальності в системі ювенальної юстиції; доводиться, що він має подвійну природу: по-перше, це особлива правова форма реакції держави на адміністративні правопорушення з боку дитини, яка представлена сукупністю встановлених державою матеріальних і процесуальних правових норм із метою спонукання неповнолітнього правопорушника заходами виховного чи примусового характеру до належної поведінки; по-друге, це один із засобів гарантування належної, законної та професійної діяльності посадових осіб та інших фізичних і юридичних осіб щодо прав дітей у правовідносинах, які виникають у сфері ювенальної юстиції;

– шляхи модернізації адміністративно-правової реабілітації дітей, які потрапили в конфлікт із законом, у межах розвитку напряму «громадська підтримка»: запровадження новітніх організаційно-правових форм соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками (громадсько-профілактичні центри), удосконалення правового регулювання основних видів мультимодальних реабілітаційних програм для зазначеної категорії дітей тощо;

– пропозиції вдосконалення адміністративного законодавства щодо захисту прав неповнолітніх, які притягуються до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень (зокрема, щодо можливості звільнення їх від адміністративної відповідальності у разі малозначності адміністративного правопорушення; обставин, що враховуються під час накладення стягнення чи застосування заходів впливу до такої категорії осіб; запровадження реалізації «реверсивного штрафу» для неповнолітніх правопорушників тощо).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес. Сформульовані положення, пропозиції та висновки можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* для формування теоретичного підґрунтя подальших наукових розвідок у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування ювенальної юстиції в Україні (акт впровадження в наукову діяльність ДНДІ МВС України від 05.03.2020);

– *правотворчості* як основа для реформування національного адміністративного законодавства щодо забезпечення прав дітей у сфері ювенальної юстиції (довідка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 16.06.2020 № 04-27/12-2020/77814; лист Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх від 01.07.2020 № 01-01/07);

– *правозастосовній діяльності* для підвищення ефективності публічного адміністрування у сфері ювенальної юстиції (акт упровадження в практичну діяльність ГУНП в Одеській області від 20.02.2020, довідка-акт про впровадження в практичну діяльність Криворізької міської ради від 05.05.2020);

– *освітньому процесі* як ідейно-інформаційне підґрунтя для формування змістовного наповнення і викладання таких навчальних дисциплін, як «Адміністративне право», «Адміністративний процес», розробки авторського спецкурсу «Адміністративно-правові засади ювенальної юстиції» (акт упровадження в освітній процес ДЮОІ МВС України від 04.03.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. Основні теоретичні положення та розробки, які характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне й практичне значення його результатів одержані дисертантом особисто. Особистий внесок здобувача в публікаціях, підготовлених у співавторстві, становить не менш як 50 %. Ідеї та розробки співавторів у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено та обговорено на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, зокрема: «Правове життя сучасної України» (Одеса, 17.05.2019); «Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку» (Кривий Ріг, 17.05.2019); «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (Кривий Ріг, 18.05.2019); «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри» (Одеса, 24.05.2019); «Теоретико-прикладные вопросы развития досудебного производства по уголовным делам на современном этапе» (Новополюцьк, 26–27.09.2019); «Актуальні питання досудового розслідування» (Кривий Ріг, 11.10.2019); «Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти» (Кривий Ріг, 12.11.2019); «Актуальні питання адміністративного права та процесу» (Кривий Ріг, 29.11.2019); «Захист прав людини в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції: проблеми, здобутки, перспективи» (Маріуполь, 13.12.2019); «Інформаційна безпека в діяльності поліції» (Кривий Ріг, 03.04.2020); «Гарантії забезпечення прав і свобод людини: національний та міжнародний досвід» (Біла Церква, 08–09.04.2020); «Борьба с преступностью: теория и практика» (Могилів, 23.04.2020); «Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку» (Кривий Ріг, 24.04.2020).

Публікації. Основні теоретичні й практичні висновки, положення та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, викладено у 43 публікаціях: 1 монографії, 27 наукових статтях, з них 16 – у періодичних виданнях, включених МОН України до Переліку наукових фахових видань із юридичних наук, 10 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 1 – в іншому науковому виданні, а також у 15 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що включають 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 381 сторінку, з них основна частина тексту викладена на 288 сторінках. Список використаних джерел нараховує 374 найменування і викладений на 41 сторінці, додатки – на 34 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, зазначається зв'язок роботи із науковими планами та програмами; визначено мету та задачі, об'єкт та предмет дослідження; надано характеристику методологічним основам роботи; розкрито ступінь наукової новизни одержаних результатів, характер та результати їхньої апробації; структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади забезпечення прав дітей» містить три підрозділи й присвячений комплексному аналізу основних категорій та понять інституту забезпечення прав дітей.

У *підрозділі 1.1 «Концептуалізація інституту забезпечення прав, свобод та інтересів дітей у сучасних умовах»* наголошується, що дитина в сучасному суспільстві є об'єктом підвищеної уваги та турботи з боку батьків, громади, держави, міжнародної спільноти. З'ясовано, що основною складовою комплексу прав дитини є природні права людини, які втілюються в нормах позитивного права. Залежно від характеру регулювання ювенальних відносин виокремлюють декілька традиційних ювенально-правових підходів у визначенні феномену прав дитини та їхнього забезпечення (метадоктрин): автономістський (дитина визнається самостійним суб'єктом суспільних відносин) та протекціоністський (дитина розглядається як об'єкт впливу та захисту, а не як суб'єкт правових відносин). Доводиться, що можливості дітей та дорослих самостійно реалізовувати свої потреби ані з біологічної (психофізіологічної), ані із соціально-правової позиції не є рівними. Науковий пошук у межах дослідження дав змогу поглянути на феномен прав дитини не лише як на природно надану здатність мати права, що забезпечують дитині повноцінне існування та функціонування, а і як на сформовану соціальними, політичними та економічними процесами систему їхнього забезпечення, визначену в нормах позитивного права. Це дає підстави розглядати забезпечення прав дітей як окремий інститут правового регулювання, що потребує наукової уваги. При цьому встановлено, що термін «забезпечення прав дітей» має більш універсальне значення в низці близьких за значенням понять, ніж *охорона та захист цих прав*. Обґрунтовується, що нині інститут

забезпечення прав дітей у концептуальному розумінні має будуватися з огляду на принцип субсидіарності. Дослідивши різні аспекти інституту забезпечення прав дітей, були окреслені основні концептуальні ознаки цього явища.

Підрозділ 1.2 «Соціально-біологічний та правовий контекст основних категорій та понять інституту забезпечення прав дітей» акцентує увагу на факторах, які зумовлюють особливості правового уявлення про дитину. Дається стисла характеристика біологічним, психологічним та соціальним факторам цього періоду життя людини, з якими має корелюватися правовий вимір дитинства. Підкреслено, що розуміння поняття «дитина» у праві є необхідною умовою забезпечення прав цієї вікової категорії суспільства, оскільки дитина є суб'єктом права, наділяється особливим правовим статусом. Особливості дитячого віку зумовлюють застосування методу правового регулювання суспільних відносин, учасником яких є дитина або які виникають щодо інтересів дітей, що, зі свого боку, формує соціальну реальність, у якій діти й дорослі живуть своїм повсякденним життям. Доведено, що за загальним юридичним визначенням дитиною є особа від народження до набуття нею повноліття. У такому контексті розуміння поняття «дитина» є тотожним терміну «неповнолітня особа» (до 18 років) та містить у собі й інші ювенально-правові терміни: «малолітній», зокрема й «неповнолітній» у спеціальному значенні (стосується осіб віком від 14 до 18 років або іншого, визначеного в правовій нормі вікового діапазону), там, де цей вік прямо обумовлений іншими віковими межами. Набуття дитиною в передбачених законом випадках статусу дорослої особи (повної цивільної, сімейної чи цивільно-процесуальної дієздатності) до настання повноліття не позбавляє її гарантій та правового статусу дитини в усіх без винятків правовідносинах. Підкреслено, що урахування біологічних, соціальних та психологічних вікових особливостей дитини в різні періоди її дорослішання є основою субсидіарного підходу в нормативному визначенні правового статусу дитини, а також створенні окремої системи правосуддя щодо дітей і зумовлює інше (відмінне від повнолітніх) поводження з дітьми під час забезпечення їхніх прав і законних інтересів.

У *підрозділі 1.3 «Поняття системи забезпечення прав дітей та напрями її дослідження»* пропонується систему забезпечення прав дітей одночасно розглядати як: по-перше, сукупність наукових (теоретичних) уявлень про засади забезпечення прав дітей (гносеологічне явище); по-друге, комплексну практичну діяльність суб'єктів забезпечення, засновану на нормах позитивного права, спрямовану на досягнення загальної корисної мети (корисно-правова діяльність); по-третє, методологічну засаду правового регулювання, організації та здійснення такої діяльності на підставі наукових здобутків. Такий підхід дає можливість побачити діалектику динамічного й статичного рівнів забезпечення прав дітей як соціально-правового феномену. Доводиться, що дослідження цієї системи доцільно проводити за двома основними напрямками: системним та ціннісно-нормативним, які сукупно дозволяють утворити більш цілісне сприйняття елементного складу системи забезпечення прав дітей, дають можливість побачити еволюцію розвитку її окремих компонентів, пояснюють наявні в окремих країнах

традиційно зумовлені недоліки в забезпеченні таких прав (порівняно з міжнародними стандартами).

Установлено, що середовищем, у якому діє система забезпечення прав дитини, є багатошарова оболонка, яка включає: суспільство та суспільні відносини; державу; правову систему; ювенальну політику; систему ювенального права; систему ювенально-правових відносин; систему забезпечення прав людини. Указана модель дає розуміння «рефлексивності» зв'язків між системами, пояснює «лабільність» системи забезпечення прав дітей. Головною метою останньої є створення необхідних умов та сприяння у фактичній реалізації прав дитини, зважаючи на раціональний консенсус її об'єктивних потреб та суб'єктивних інтересів. Така мета зумовлює власну структуру та порядок функціонування системи забезпечення прав дітей, яка складається з первинних елементів, способи зв'язків яких утворюють компоненти більш складного характеру (форми / інститути), а також певних комбінаторик елементів та форм, які групуються за сферами державного управління (адміністрування).

Другий основний напрям дослідження системи забезпечення прав дітей – ціннісно-нормативний – формується з урахуванням культурно-історичного, духовного змісту (витоків) системи. У світовому масштабі права дитини та гарантії їхнього забезпечення визнані та закріплені в низці міжнародно-правових актів. Водночас підходи до їхнього системного забезпечення та фактична реалізація задекларованих прав дітей із боку держав іноді мають суттєві розбіжності, що зумовлено домінантними культурно-релігійними традиціями цих країн.

Розділ 2 «Ювенальна юстиція в системі забезпечення прав дітей» містить чотири підрозділи, у яких розкривається призначення та місце ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей, історія її становлення, сучасні світові моделі, принципи функціонування і розвитку.

У підрозділі 2.1 *«Праксеологічний вимір ювенальної юстиції та її місце в системі забезпечення прав дітей»* установлено, що фактична більшість фахівців (68 % опитаних осіб) інститут ювенальної юстиції одноставно пов'язують із забезпеченням (захистом) прав дітей (неповнолітніх). Функціонування ювенальної юстиції покликано сприяти вирішенню таких завдань, як: гарантування, охорона та захист прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; поява дружніх до дітей послуг та систем допомоги; викорінення всіх форм насильства та дискримінації щодо дітей; удосконалення різноманітних форм профілактики девіантної поведінки дітей, реабілітації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом. З огляду на тенденції імплементації норм міжнародного права до національного законодавства стверджується, що серед схожих термінів використання словосполучення «ювенальна юстиція» є більш універсальним, оскільки включає юстицію не лише щодо дітей, які перебувають у конфлікті із законом, а й для дітей там, де це стосується судового захисту їхніх прав та найкращих інтересів, а також комплекс інших заходів, які здійснюються не лише в межах правосуддя.

У сучасному розумінні ювенальна юстиція має зосереджуватися на змістовних та сутнісних змінах, що включають сукупність правових механізмів,

медико-соціальних, психолого-педагогічних і реабілітаційних процедур та програм, спрямованих на гарантування, охорону та захист прав дитини, вилучення її з умов несприятливого оточення, які на неї мають негативний вплив, з метою усунення загрози її життю чи здоров'ю або запобігання її подальшій девіації, а також повернення дитини до суспільного життя в разі вчинення нею правопорушення. Система ювенальної юстиції включає сукупність правових норм і державних та недержавних інституцій, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів дітей у зазначеній сфері правовідносин, серед яких провідне місце посідають спеціалізовані (ювенальні) суди чи судді. З огляду на завдання ювенальної юстиції її інституційне забезпечення та зміст мають утворювати такі основні напрями: ювенальну превенцію та профілактику порушень прав дитини; ювенальне правосуддя (судочинство); реабілітацію дітей, які перебувають у конфлікті із законом. Зрештою, бачення ювенальної юстиції як комплексного системного та поліінституційного виду діяльності, що трансцендує за межі кримінального судочинства, доповнює її вихідні функції та зумовлює наявність широкого адміністративно-правового компонента у функціонуванні цієї форми забезпечення прав дітей.

У підрозділі 2.2 *«Історія розвитку ювенальної юстиції: адміністративно-правовий контекст»* досліджуються передумови виникнення та еволюція ювенальної юстиції у світовому масштабі. На прикладі США, Англії, Франції, Німеччини, Росії (дореволюційної), СРСР і деяких інших країн визначені основні історичні події у становленні цього інституту забезпечення прав дітей. Відправним моментом початку історії ювенальної юстиції (у світовому масштабі) вважаємо період створення перших ювенальних судів в Австралії (1890), Канаді (1894), США (1899). З'ясовано, що процесу еволюції ювенальної юстиції властиві такі риси: асиміляція (переїняття країнами або спільнотою позитивних ідей та апробованих в інших країнах інституційно-правових моделей функціонування ювенальної юстиції); інтегрованість (утворення взаємозв'язків між інститутом правосуддя, державним адмініструванням та інститутом громадськості; взаємопроникнення адміністративно-правових відносин у процес правосуддя щодо неповнолітніх та ресоціалізації останніх); циклічність (зміна чинних парадигм ювенальної юстиції у країні під впливом соціально-політичних чинників (може мати як негативні, так і позитивні тенденції), що зумовлює зміни законодавства. Підкреслено, що з розвитком системи правового регулювання адміністративне право стає консолідуючим елементом державної стратегії розвитку нової парадигми). Особливу увагу приділено історії розвитку ювенальної юстиції на українських територіях. На відміну від інших подібних досліджень, у підрозділі робиться акцент на історичних фактах і правових актах, що мають чи мали б на сьогодні адміністративно-правовий контекст (у сучасному розумінні цієї категорії). Історичний досвід розвитку інституту ювенальної системи на українських землях, за нашим баченням, починається зі створення спеціалізації суду для малолітніх у Києві (1913) та включає низку етапів дотепер. Упродовж цього часу історія розвитку ювенальної юстиції зазнала неодноразових трансформацій. Це втілювалося у зміні правових концепцій поводження з неповнолітніми, а також реорганізації системи органів ювенальної юстиції тощо.

Наголошено на тому, що за часів радянського періоду нормативно-правові акти Української РСР із питань забезпечення прав та інтересів дітей (порівняно із загальносоюзним радянським законодавством) відрізнялися більшою ліберальністю. Обґрунтовано, що зміни парадигм ювенальної юстиції та особливості інституційно-правової системи в цій сфері за радянських часів вплинули на процес формування національної моделі та зумовили виникнення наявних сьогодні проблем функціонування інституту ювенальної юстиції в Україні.

У підрозділі 2.3 «Сучасні світові моделі функціонування ювенальної юстиції» представлена класична система парадигм (концептів) ювенальної юстиції: реабілітаційна, каральна, альтернативна (відновна). Ці парадигми тією чи іншою мірою знайшли відображення в чинних моделях ювенальної юстиції, які на тепер функціонують у різних країнах світу. Проаналізовано декілька видів класифікації функціонування сучасних моделей ювенальної юстиції. Зазначено, що ювенальна юстиція як міжнародний та комплексний інститут забезпечення прав дітей утворилася не відразу, а пройшла певний шлях становлення та формування в сучасні світові моделі функціонування, які, залежно від країни, мають свої характерні особливості. На сьогодні національні системи ювенальної юстиції за сукупністю ознак можна зарахувати до однієї з таких основних моделей: англо-американської, континентальної, скандинавської та азіатської. Аргументовано, що представлена класифікація має бути доповнена ще одним відокремленим типом – перехідною (транзитною) моделлю ювенальної юстиції, яка властива державам пострадянського простору. З метою кращого урахування національних шляхів розвитку в цих країнах, у складі цієї моделі пропонується додатково виділити дві підгрупи: транзитно-адміністративну (Росія, Білорусь, Таджикистан) та транзитно-судовоцентричну (Україна, Казахстан, Грузія, Киргизстан).

У підрозділі 2.4 «Принципи функціонування ювенальної юстиції» в логічній послідовності проведено огляд загальної систематизації принципів ювенальної юстиції та акцентовано увагу на принципах адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку цього інституту. Зазначається, що функціонування і розвиток – це дві сторони одного процесу існування системи ювенальної юстиції. Аналіз теоретичного матеріалу свідчить про достатню увагу науковців до принципів ювенальної юстиції, водночас демонструє відсутність чіткої картини щодо їхнього належного впорядкування, систематизації та ієрархічності. Установлено наявність загальних системних закономірностей між принципами забезпечення прав дітей та принципами ювенальної юстиції (методологічний принцип ізоморфізму), що одночасно не виключає і специфіку функціонування та розвитку останніх. Доведено, що специфіка принципів ювенальної юстиції проявляється за всіма основними напрямками цього інституту. Для зручності сприйняття та упорядкування всього масиву принципів, на яких засновано функціонування та подальший розвиток ювенальної юстиції, пропонується поділити їх на два основні блоки: загальні (загальноправові, міжгалузеві й галузеві) та спеціальні (основні (керівні), конкретно-функціональні та специфічні). Наголошується, що практичне втілення багатьох із засад функціонування та розвитку системи ювенальної юстиції пов'язане з публічним

адмініструванням, внутрішньосистемною адміністративною діяльністю судів, прокуратури, органів досудового розслідування, Уповноваженого з прав людини, упровадженням і розвитком заходів некримінального характеру щодо неповнолітніх делінквентів. У контексті представленої авторської моделі системи принципів ювенальної юстиції надано дефініцію, а також визначено місце принципів адміністративно-правового забезпечення та їхній взаємозв'язок з іншими групами принципів: загальні принципи закладають спільні для всіх правовідносин ідеї; основні (керівні) принципи (які входять до блоку спеціальних принципів) мають ті чи інші галузеві (адміністративно-правові) аспекти забезпечення їхньої реалізації (практичного втілення); принципи ж адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку ювенальної юстиції слід віднести до груп конкретно-функціональних та (або) специфічних принципів. Ці принципи наслідують основні ознаки, притаманні принципам адміністративного права та зумовлені аксіологією цієї галузі права. Окреслено перелік принципів адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку системи ювенальної юстиції, які розподілено на три групи: організаційно-забезпечувальні, функціональні, адміністративно-юрисдикційні.

Розділ 3 «Адміністративно-правовий механізм функціонування ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей» містить чотири підрозділи, у яких розкривається загальна характеристика адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції та особливості дії його основних складових.

У підрозділі 3.1 *«Загальна характеристика адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції»* наголошується, що дієвість ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей знаходить своє практичне втілення через функціонування державно-правового механізму. З'ясування загальної характеристики адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції проведено завдяки визначенню основних рис та структури адміністративно-правового механізму загалом та виокремленню у функціонуванні системи ювенальної юстиції адміністративно-правового компонента. Акцентовано, що саме завдяки адміністративно-правовій складовій механізму правового регулювання здійснюється правовий вплив держави на відносини, що виникають у процесі реалізації публічного адміністрування у сфері функціонування ювенальної юстиції. Основними функціями адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції є: регулятивна, у складі якої додатково можна виділити забезпечувальну, комунікативну та перспективну підфункції; правоохоронна, що містить адміністративно-деліктну, превентивну та ресоціалізаційну (реінтеграційну) підфункції. Установлено, що названий механізм є системою засобів та елементів впливу на суспільні відносини та визначені їхніми нормами гарантії реалізації, охорони й захисту прав та законних інтересів дитини. Цінність такого механізму і його змісту полягає у виникненні під його впливом необхідних реальних умов для реалізації деяких інших видів компетенції державних органів (їхніх посадових осіб). Тобто завдяки адміністративно-правовим формам у сфері ювенальної юстиції можуть бути реалізовані не лише адміністративні нормативи,

а й окремі положення та гарантії кримінального (цивільного) правосуддя стосовно дітей чи захисту їх.

У підрозділі 3.2 *«Особливості адміністративно-правового регулювання функціонування ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей»* проаналізовано специфіку правового забезпечення відносин у сфері ювенальної юстиції в Україні (у контексті адміністративно-правового регулювання) та інших країнах світу, визначено типові моделі такого регулювання. Наголошується, що адміністративно-правове регулювання у сфері ювенальної юстиції виконує як самостійні функції, пов'язані з публічним адмініструванням, адміністративно-деліктним провадженням, так і допоміжні (забезпечувальні), щільно переплітаючись із кримінальним правосуддям щодо дітей, їхньою реабілітацією. Правові засади роботи з дітьми, охорони їхніх прав та соціального захисту в Україні одночасно визначає низка законів. Базовим серед цих правових актів наразі є Закон України «Про охорону дитинства». Але ознайомлення з деякими аналоговими правовими актами інших держав і сучасні соціально-економічні реалії в нашій країні переконливо свідчать, що цей закон уже не здатен ефективно виконувати покладені на нього стратегічні завдання всебічного забезпечення прав дітей. У світі існує декілька умовних моделей правового регулювання особливостей забезпечення прав дитини під час здійснення ювенальної юстиції. В основу поділу покладено такі критерії: наявність у країні закону, який установлює загальні засади судового та позасудового, адміністративно-правового забезпечення прав дітей; наявність окремого закону про ювенальну юстицію, який кодифікує всі норми права, що визначають особливості здійснення кримінального провадження щодо дітей; наявність окремого закону про ювенальну юстицію, який закріплює загальні засади функціонування ювенальної юстиції, публічного адміністрування в цій сфері, профілактики правопорушень тощо. Обґрунтовується доцільність прийняття в Україні Закону «Про ювенальну юстицію», який за своїм змістом переважно має бути актом адміністративно-правового характеру, а також законів «Про забезпечення прав дитини в Україні» (замість Закону України «Про охорону дитинства») та «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини». Законопроект «Про ювенальну юстицію» має поглинути (в удосконаленому вигляді) норми Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», який на сьогодні є вже застарілим. 64 % опитаних у межах цього дослідження респондентів підтримали позицію, що цей закон має встановлювати загальні засади здійснення правосуддя щодо дітей, а також визначати інші аспекти публічного адміністрування щодо забезпечення прав та найкращих інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У підрозділі 3.3 *«Адміністративно-правові засади функціонування системи суб'єктів ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей»* звертається увага, що одним із недоліків адміністративно-правового механізму функціонування ювенальної юстиції в Україні є відсутність нормативного визначення зведеної структури суб'єктів цієї системи. З'ясовано, що відтворення ефективної моделі функціонування ювенальної юстиції потребує перетворення чинних або створення нових суб'єктів цієї діяльності, а також налагодження взаємодії та

координації дій між ними. На фоні аналізу досвіду організації органів публічного адміністрування, які здійснюють управління, консультування, взаємодію, науковий і методологічний супровід та практичну реалізацію функцій держави (громади) у цій сфері правовідносин у США, Великій Британії, Білорусі, Грузії, представлено українську модель системи суб'єктів ювенальної юстиції (перелік є максимально наближеним до повного охоплення всіх задіяних на сьогодні в Україні в цій сфері суб'єктів), яку в перспективі пропонується доповнити такими органами, як: Уповноважений Верховної Ради України з прав дитини, Координаційний центр ювенальної юстиції та превенції, територіальні координаційні ради з питань ювенальної юстиції, мультидисциплінарні ювенальні команди, громадсько-профілактичні центри, дитячі центри соціалізації, а також реформувати МКР із питань правосуддя щодо неповнолітніх (перетворивши її з тимчасового органу на постійний) та Національну поліцію (утворивши в її складі окрему структуру ювенальної поліції).

У підрозділі 3.4 «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування ювенальної юстиції» визначено основні проблеми в організаційно-методологічному забезпеченні та правовому регулюванні статистичного аналізу ювенальної деліктності в Україні: відсутність єдиної автоматизованої інформаційної платформи (системи) збору, зберігання, узагальнення та аналітичної обробки статистичної інформації у сфері ювенальної юстиції, послідовних методів взаємного статистичного аналізу кримінальних правопорушень стосовно неповнолітніх та адміністративних проступків, відносних показників у поєднанні з демографічними процесами в країні, статистики щодо тимчасово анексованих та окупованих територій України; низька релевантність офіційної статистичної інформації про адміністративні правопорушення з боку неповнолітніх. Звертається увага на брак централізованої системи збору даних про дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Пропонується створити єдину інформаційно-аналітичну систему ювенальної юстиції, яка б містила два інтегрованих блоки: базу даних ювенальної статистики, поєднану з інформаційними ресурсами (реєстрами) прокуратури, поліції, судової влади; базу адміністративних даних про неповнолітніх, які перебувають у контакті із законом. Адміністрування цією автоматизованою системою доцільно покласти на Державну службу статистики України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань сім'ї та захисту дітей. Система має забезпечити уніфікацію статистичних даних стосовно неповнолітніх, які надаються іншими державними органами.

Розділ 4 «Пріоритетні напрями реалізації ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей» містить чотири підрозділи, які розкривають адміністративно-правові передумови та особливості забезпечення окремих напрямів та форм ювенальної юстиції.

У підрозділі 4.1 «Ювенальна превенція в системі ювенальної юстиції» акцентується увага на надзвичайній важливості співпраці з міжнародними (іноземними) інституціями, яка чітко сформувала розуміння та сприйняття ювенальної юстиції в українському суспільстві у якості системи діагностування та превенції (профілактики) проблем ювенальної девіації. Ураховуючи це,

констатуємо, що значну частину такого соціально-правового інституту, як ювенальна юстиція, на сьогодні утворює ювенальна превенція. Залежно від взятого за основу критерію виділено такі види ювенальної превенції: за функційно-адресною направленістю – ювенально-девіантну та ювенально-протекційну; за характером спрямованості та об'єктом впливу – загальну та спеціальну; за масштабами та територією здійснення – загальнодержавну, регіональну, місцеву (муніципальну), локальну. До того ж, залежно від характеру, функціональної та адресної спрямованості проведено диференціацію заходів, які становлять ювенальну превенцію.

На підставі критичного аналізу превентивного компонента ювенальної юстиції (трирівневої структури ювенальної превенції) пропонується низка заходів з удосконалення системи адміністративно-правових (превентивних) заходів в Україні. З огляду на зарубіжний правовий досвід обґрунтовується доцільність розширення переліку категорій неповнолітніх, які підлягають узяттю на профілактичний облік у поліції, і впровадження до законодавства України комплексу заходів превентивного догляду за дитиною із проблемами в поведінці. Цей комплекс включатиме заходи мінімального та помірною превентивного догляду (патронажу) за дитиною, а також комбіновану допомогу членам її сім'ї, коли дитині призначено мінімальний превентивний догляд (патронаж).

Підрозділ 4.2 «Адміністративно-правові передумови забезпечення прав та найкращих інтересів дитини в ювенальному правосудді» базується на аналізі основних проблем, що існують у сфері захисту прав дітей у кримінальному провадженні, та завдань із їхнього подолання. Організація фактичного втілення частини напрямів реалізації цих завдань виходить за межі суто кримінального процесуального регулювання і багато в чому забезпечується нормами адміністративного права (як частина публічного адміністрування).

Перший із напрямів, на якому зосереджено увагу, – це «ювенальна» спеціалізація учасників кримінального провадження, яка є однією з важливих засад ювенальної юстиції, що гарантує урахування особливих потреб дитини та додатковий захист її прав. Проаналізовано стан адміністративно-правового регулювання забезпечення принципу ювенальної спеціалізації учасників кримінального провадження в Україні (суддів, включаючи слідчого суддю, прокурорів, слідчих, співробітників оперативних та інших підрозділів Національної поліції, адвокатів, представників персоналу органу пробації), а також окреслено перспективи його вдосконалення. Дослідженням акцентовано увагу щодо обов'язковості вимог до «ювенальної» спеціалізації у чинному законодавстві України лише стосовно суддів та слідчих. Спеціалізація інших учасників частково простежується лише на рівні підзаконних правових актів. Наголошується, що так звана «ювенальна» спеціалізація у кримінальному провадженні має досягатися завдяки поєднанню норм кримінального процесуального права та механізму адміністративно-правового регулювання забезпечення такої спеціалізації. Це включатиме встановлення в законодавстві обов'язкових вимог стосовно спеціалізації згаданих учасників кримінального провадження; виокремлення у складі Національної поліції ювенальної поліції; окреслення вимог до кандидатів та умов їхнього призначення, обов'язкового чи

рекомендованого спеціального навчання або підвищення кваліфікації; затвердження єдиних стандартів навчання «ювенальних» спеціалістів і визначення відомчих базових органів (установ); затвердження інструкцій чи методичних рекомендацій з організації роботи відповідних спеціалізованих підрозділів чи посадових осіб, суддів, адвокатів; підготовку адміністративно-правових актів реалізації норм права в конкретних ситуаціях тощо.

Наступне питання, яке розглядається в контексті адміністративно-правового забезпечення, – з'ясування умов життя і виховання неповнолітнього учасника кримінального провадження. На прикладі вивчення іноземного досвіду підкреслюється симбіоз норм кримінального процесуального та адміністративного права. Підкреслюється значення «соціальних» відомостей про неповнолітнього для вирішення низки питань, що стосуються забезпечення прав і найкращих (законних) інтересів дитини в кримінальному судочинстві. Для вдосконалення адміністративно-правових передумов з'ясування цих відомостей пропонується розробити та затвердити на державному рівні відповідний Порядок взаємодії органів публічного адміністрування щодо цих заходів, а також унести доповнення до низки правових актів, що стосуються завдань уповноважених суб'єктів.

Отже, встановлено, що реалізацію єдиної методики допиту дітей «Зелена кімната» («кризова кімната, дружня до дитини») має бути забезпечено шляхом організації такої діяльності (включаючи матеріально-технічне облаштування, кваліфікований персонал та методичне забезпечення) на базі центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, що, безумовно, потребує низки адміністративно-правових заходів.

У підрозділі 4.3 «Адміністративно-правові засади реабілітації дітей, які потрапили в конфлікт із законом» реабілітація названої категорії дітей представлена як складова ювенальної юстиції, що включає суспільні відносини з виправлення, соціальної адаптації неповнолітнього правопорушника та недопущення ним повторних порушень. Така реабілітація має здійснюватись у двох основних формах: шляхом перевиховання та ресоціалізації. Концептуально система реабілітації дітей, які потрапили в конфлікт із законом, обґрунтовано базується на поєднанні засобів адміністративно-правового характеру із кримінально-правовими. Підкреслюється, що адміністративно-правовий компонент у зазначеній сфері відносин представлений широким спектром різноманітних засобів, які мають свої особливості правового регулювання та практичного втілення. Представлено заходи щодо подальшої модернізації адміністративно-правової реабілітації зазначеної категорії дітей. Наголошується, що такі заходи мають корелюватися із чинними засадами ювенальної юстиції та враховувати взаємозв'язок зі всіма компонентами цього складного соціально-правового інституту. Пропонується активно використовувати систему заходів превентивного догляду за дитиною із проблемами поведінки (у перспективі їхнього запровадження) як засіб реабілітації неповнолітніх правопорушників. Доводиться доцільність створення в Україні дитячих центрів соціалізації – спеціалізованих навчально-виховних закладів для дітей, які мають стійкі проблеми з поведінкою, у яких навчально-виховний процес поєднуватиметься з

корекцією агресивної поведінки неповнолітньої особи та відновленням у неї соціальних комунікаційних зв'язків. Ці заклади мають посісти проміжне місце між звичайними закладами освіти та спеціальними закладами освіти соціальної реабілітації. Обґрунтовується необхідність розвитку підходу «громадська підтримка», створення організаційно-правових, науково-методологічних, фінансових передумов моніторингу та оцінювання ефективності мультимодальних реабілітаційних програм для дітей, які потрапили в конфлікт із законом. Приділено увагу й питанням реабілітації дітей у межах адміністративно-деліктних правовідносин, зокрема запровадженню до законодавства у справах про адміністративні правопорушення механізму «реверсивних штрафів».

У підрозділі 4.4 «Інститут адміністративної відповідальності в системі забезпечення прав дітей» зазначено, що в системі ювенальної юстиції інститут адміністративної відповідальності набуває подвійного значення: виступає особливою правовою формою реакції держави на адміністративні правопорушення з боку дитини; є засобом гарантування прав та інтересів дітей у правовідносинах, що виникають у сфері ювенальної юстиції. Адміністративна відповідальність неповнолітніх включає такі компоненти: мінімальний вік адміністративної відповідальності; гарантії захисту прав неповнолітніх, передбачених міжнародними стандартами; процедури провадження у справах про адміністративні правопорушення; заходи забезпечення такого провадження; систему адміністративних стягнень, заходів впливу, що можуть застосовуватися до дітей-правопорушників і порядок їхнього виконання; альтернативні способи провадження у справах про адміністративні правопорушення неповнолітніх.

Підтримується і додатково обґрунтовується думка щодо зниження загального віку адміністративної відповідальності – із 14 років – за умови, якщо до осіб, які скоїли адміністративне правопорушення у віці від 14 до 16 років, можуть застосовуватися виключно виховні та реституційні заходи впливу. Звертається увага на відсутність у законодавстві чіткого визначення, а в судовій практиці – єдиного підходу до обставин, що має враховувати суд під час накладення стягнення чи застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення до неповнолітніх. Ставиться під сумнів конституційність стягнення судового збору у разі накладення судом адміністративних стягнень на неповнолітніх, що в аналогічних ситуаціях ставить їх у гірше становище порівняно з дорослими правопорушниками. Крім цього, з метою гарантування процесуальних прав неповнолітніх осіб у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення пропонується внести зміни та доповнення до статей 22 та 268 КУпАП у частині про можливість звільнення неповнолітніх від адміністративної відповідальності та вдосконалення їхніх процесуальних прав під час провадження у справі про адміністративне правопорушення.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми щодо адміністративно-правових засад функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні. У результаті проведеного

дослідження сформовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети:

1. На сучасному етапі інститут забезпечення прав дітей у концептуальному розумінні має будуватися з огляду на принцип субсидіарності. В авторському баченні субсидіарний підхід у забезпеченні прав дітей передбачає режим збалансованого правового регулювання та впливу або втручання (через заходи соціального, економічного, правового, культурно-виховного та організаційного характеру) державних органів та суспільства (місцевої громади) у ювенальні відносини із приводу створення або підтримання належних умов життєдіяльності та розвитку дитини, охорони та захисту її прав і свобод, своєчасної кореляції негативних факторів, що впливають на соціалізацію дитини, для того, щоб із віком вона могла повністю покласти на себе зобов'язання повноцінного учасника суспільних відносин.

Окреслено основні концептуальні ознаки забезпечення прав дітей як соціально-правового явища: 1) є результатом соціально-історичної та філософсько-правової еволюції прав людини; 2) становить сукупність суспільних відносин, які є обов'язковим елементом об'єктивації та реалізації природних прав дитини; 3) утворюють комплекс заходів політичного, правового, соціального, економічного, культурно-виховного та організаційного характеру; 4) знаходить правове закріплення в нормах позитивного права як вияв владної волі держави; 5) є об'єктом правового регулювання нормами різних галузей права; 6) складає органічне поєднання процесів створення відповідних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав дитини; 7) передбачає такі рівні реалізації: самозабезпечення; через дії (рішення) законних представників; через громадські інститути; державно-правове забезпечення; міжнародно-правове забезпечення; 8) у разі наявності конфлікту інтересів пріоритетними є інтереси дитини (з урахуванням розумного зіставлення їх із суспільними інтересами); 9) системність; 10) динамічність поєднана із цілісністю; 11) дискретність структури; 12) публічність.

2. Сформовано низку положень щодо кращого уявлення про співвідношення основних ювенально-правових понять та термінів («дитина», «неповнолітній», «малолітній»): 1) дитиною є особа від народження до набуття нею повноліття – 18 років. У такому контексті розуміння дитини є тотожним терміну «неповнолітня особа» (у загальному значенні) та включає й інші ювенально-правові терміни, як «малолітній», «неповнолітній» (у спеціальному значенні), там, де цей вік прямо зумовлений іншими віковими межами; 2) в адміністративно-правових актах превалює застосування терміна «дитина», а термін «неповнолітній» уживається, як правило, у питаннях притягнення осіб, які не досягли повноліття, до юридичної відповідальності; 3) включення в окремих випадках до категорії «діти» осіб, вік яких виходить за межі повноліття, не прирівнює цих осіб у правовому статусі до дітей, а лише розповсюджує на них окремі права чи гарантії, передбачені тим нормативно-правовим актом, який установлює такий виняток. І навпаки, набуття дитиною в передбачених законом випадках статусу дорослої особи до настання повноліття не позбавляє її гарантій та правового статусу дитини в усіх без винятків правовідносинах; 4) урахування біологічних, соціальних та

психологічних вікових особливостей дитини в різні періоди її дорослішання є основою субсидіарного підходу в нормативному визначенні правового статусу дитини, а також створенні окремої системи правосуддя щодо дітей і зумовлює інше (відмінне від повнолітніх) поводження з дітьми під час забезпечення їхніх прав і законних інтересів.

3. Удосконалено поняття системи забезпечення прав дітей, під якою пропонується розуміти історично та традиційно усталену сукупність первинних та похідних елементів (форм / інститутів), способи організаційно-правових зв'язків між якими зумовлюють її структуру та порядок взаємодії, об'єднаних єдиною метою – створенням необхідних умов реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених прав осіб віком до 18 років.

Обґрунтовано, що дослідження системи забезпечення прав дітей доцільно проводити за двома основними напрямками: системним та ціннісно-нормативним, які сукупно дозволяють утворити більш цілісне сприйняття елементного складу системи забезпечення прав дітей, дають можливість побачити еволюцію розвитку її окремих компонентів, пояснюють наявні в окремих країнах і традиційно зумовлені недоліки в забезпеченні таких прав, порівняно з міжнародними стандартами.

Сформовано бачення структурно-елементного складу системи забезпечення прав дітей, яка утворюється з: 1) первинних елементів (дитина та її правовий статус; дорослі особи з їхніми правами та обов'язками щодо дитини; органи влади (посадові особи) та їхня компетенція в цій сфері; норми права; норми моралі та релігії, етнічні традиції та звичаї; теоретико-прикладні уявлення про забезпечення прав дітей у різних галузях наукових знань; заходи забезпечення прав дітей); 2) компонентів більш складного рівня – форм чи інститутів (надання адміністративних послуг; опіка та піклування; ювенальна превенція тощо); 3) комбінаторики елементів, які групуються за сферами державного управління (адміністрування).

4. Проведений аналіз наявних уявлень про ювенальну юстицію дозволив сформулювати власне бачення праксеологічного виміру цього суспільно-правового інституту в системі забезпечення прав дітей: 1) функціонування ювенальної юстиції покликано сприяти гарантуванню, охороні та захисту прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; появі дружніх до дитини послуг та систем допомоги; викоріненню всіх форм насильства та дискримінації стосовно дітей; удосконаленню різноманітних форм превенції протиправної та іншої девіантної поведінки дітей, а також соціальної реабілітації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; 2) від інших форм та інститутів забезпечення прав дітей, крім специфічних завдань, ювенальна юстиція відрізняється особливими функціями та способом реалізації таких прав (доступ до правосуддя та судовий захист); 3) ювенальна юстиція – це не лише інший підхід до неповнолітнього правопорушника, а й сукупність правових механізмів, медико-соціальних, психолого-педагогічних і реабілітаційних процедур та програм, призначених для вилучення дитини з умов несприятливого оточення, усунення загрози її життю чи здоров'ю або запобігання її подальшій девіації; повернення дитини до суспільного життя в разі вчинення нею правопорушення; 4) зміст цього

інституту зумовлює такі основні напрями: ювенальну превенцію та профілактику порушень прав дитини; ювенальне правосуддя; реабілітацію дітей, які перебувають у конфлікті із законом; 5) ювенальна юстиція – це система інституцій, чия діяльність спрямована на забезпечення прав дітей у зазначеній сфері правовідносин, серед яких провідне місце займають спеціалізовані (ювенальні) суди чи судді. Взаємодія судових органів з іншими службами та органами є ключовою, але не завжди обов'язковою умовою ювенальної юстиції; 6) ювенальна юстиція – це система, що включає відповідне національне законодавство, яке має бути засноване на міжнародних стандартах забезпечення прав дитини; 7) з огляду на тенденції імплементації норм міжнародного права до національного законодавства використання терміна «ювенальна юстиція» є більш універсальним (порівняно з такими термінами, як «юстиція щодо дітей» та «правосуддя щодо дітей»), оскільки включає юстицію не лише стосовно дітей, які перебувають в конфлікті із законом, а й для дітей, а також комплекс інших заходів, які виходять за межі правосуддя; 8) бачення ювенальної юстиції як комплексного системного та поліінституційного виду діяльності, що трансцендує за межі кримінального судочинства, зумовлює наявність широкого адміністративно-правового компонента у функціонуванні цієї форми забезпечення прав дітей.

5. Процесу еволюції ювенальної юстиції властиві такі риси: асиміляція; інтегрованість; циклічність. Історичний досвід розвитку інституту ювенальної системи на українських землях, за нашим баченням, починається зі створення спеціалізації суду для малолітніх у Києві (1913) та містить такі етапи:

– дореволюційний період (1913–1918) – утворення ювенальних (дитячих) судів у деяких українських містах, організація діяльності цих судів із боку Мін'юсту; організація діяльності виправних закладів для неповнолітніх; виконання контрольних-наглядових функцій «дитячих» судів за діяльністю названих установ;

– післяреволюційний радянський період (1918–1935) – ліквідація «дитячих» судів, утворення комісій у справах неповнолітніх; адміністрування щодо діяльності притулків для дітей; забезпечення реалізації призначених народними судами до неповнолітніх злочинців медико-педагогічних заходів;

– середній радянський («карально-центричний») період (1935–1960) – ліквідація комісій у справах неповнолітніх; посилення карального впливу на неповнолітніх правопорушників; посилення адміністративно-правових превентивних (по суті – примусових) заходів міліції у сфері протидії дитячій безпритульності; запровадження адміністративної відповідальності батьків за неналежний догляд за поведінкою дітей; створення у складі НКВС спеціалізованих підрозділів із боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та злочинами тощо;

– пізній радянський («адміністративно-центричний») період (1960–1990) – відновлення комісій у справах неповнолітніх; запровадження інституту громадських вихователів;

– ранній (пострадянський) період української самостійності (1991–2011) – поступове реформування соціального забезпечення та охорони дитинства в

Україні; установлення виключної компетенції суду в розгляді справ про адміністративні правопорушення неповнолітніх; правове забезпечення системи органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей тощо;

– сучасний український період (від 2011 р. – до сьогодні) – ухвалення Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей; утворення підрозділів ювенальної пробації; реформування Національної поліції тощо.

6. Установлено, що національні системи ювенальної юстиції пострадянських країн можна зарахувати до окремої самостійної моделі – «перехідної» («транзитної»). Зі свого боку, у складі цієї моделі можна виділити дві підгрупи: транзитно-адміністративну та транзитно-судовоцентричну (остання властива для України). Отже, запропоновано більш розширену класифікацію сучасних основних моделей ювенальної юстиції, а саме: англо-американську, континентальну, скандинавську, азіатську, перехідну (транзитну).

7. Представлено вдосконалену модель систематизації принципів функціонування та розвитку ювенальної юстиції: а) групу загальних принципів: загально-правових; міжгалузевих; галузевих; б) групу спеціальних принципів (створюють відповідний правовий режим цієї діяльності): основних (керівних); конкретно-функціональних; специфічних.

Надано поняття принципів адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку ювенальної юстиції, під якими пропонуємо розуміти закріплені в адміністративно-правових нормах основоположні засади, керівні ідеї, що відображають сутність і специфіку публічного адміністрування та правосуддя у справах про адміністративні правопорушення у вказаній сфері правовідносин.

Окреслено перелік цих принципів, які розподілено на три групи:

1) *організаційно-забезпечувальні*: професійна компетентність; плановість; науковість; злагодженість; системність та наступність; принцип програмування; збір статистичної інформації, моніторинг та аналіз тенденцій, проблем і причин правопорушень і злочинності серед неповнолітніх, а також різних конкретних потреб дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; ефективність та результативність; належне фінансування, а також забезпечення матеріальними та людськими ресурсами; підконтрольність і підзвітність;

2) *функціональні*: юридична визначеність; дискреційність повноважень адміністративних органів (посадових осіб); принцип належного управління; різнобічність та комплексність заходів; принцип субсидіарності; принцип пропорційності; принцип прозорості; збереження конфіденційності інформації про дітей, які перебувають у конфлікті із законом; позитивні зобов'язання органів (посадових осіб) публічного адміністрування, притаманні ефективній «повазі» до сімейного життя; участь громадськості в прийнятті управлінських рішень та їхній реалізації; принцип відповідальності публічної адміністрації;

3) *адміністративно-юрисдикційні*: економія кримінальної репресії; диференційований підхід; пріоритет та адекватність заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх правопорушників у деліктній ситуації; принцип самостійності в ухваленні рішень; принцип змагальності; презумпція невинуватості в провадженнях у справах про адміністративні правопорушення та

дисциплінарних провадженнях щодо дітей; позитивна дискримінація; своєчасність та розумний строк здійснення адміністративної процедури; мінімальна формалізація прийняття, оформлення та виконання рішення органу (посадової особи) публічного адміністрування; принцип презумпції правомірності дій і вимог особи; можливість скасування (або відкликання) незаконного адміністративного акта тощо.

8. З'ясовано, що механізм адміністративно-правового забезпечення функціонування ювенальної юстиції є системою адміністративно-правових засобів та елементів впливу на суспільні відносини та встановлювані нормами права гарантії реалізації, охорони та захисту прав і найкращих інтересів дитини. Визначено властивості цього механізму у сфері функціонування ювенальної юстиції, а саме: походить від держави та зумовлений необхідністю реалізації її функцій із публічного адміністрування у сфері ювенальної юстиції; опосередковується через процеси публічного адміністрування та адміністративно-деліктної діяльності органів суду, прокуратури, досудового розслідування інших органів публічного адміністрування стосовно реалізації завдань забезпечення прав дитини в межах адміністративно-процедурної та адміністративно-юрисдикційної компетенції цих суб'єктів; через його складові здійснюється правовий вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації не лише виконавчої влади в державі, а й правосуддя у справах про адміністративні правопорушення у сфері превенції та правової реакції держави на протиправну поведінку неповнолітніх, інші прояви негативної девіації з їхнього боку, а також забезпечення прав дітей, які опинилися (перебувають) у складних життєвих обставинах; у процесі здійснення правосуддя щодо дітей (кримінального) чи для дітей (цивільного) адміністративно-правовий механізм виконує допоміжні ролі (забезпечувальну та комунікативну); спрямований на забезпечення досягнення конкретного суспільно-державного результату; існує у вигляді взаємопов'язаної сукупності матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів (юридичних технологій), які мають адміністративно-правову форму опосередкування; система цих правових засобів організована так, що дозволяє уповноваженим суб'єктам послідовно та ефективно здійснювати свою діяльність щодо виконання завдань ювенальної юстиції за допомогою заходів організаційно-правового характеру та заходів адміністративного примусу; на відміну від кримінально-правового механізму, не обов'язково зумовлений фактом кримінального чи іншого протиправного діяння, тому має не лише ретроспективний, а й превентивний характер функціонування; на відміну від цивільно-правового механізму, не завжди зумовлений захистом прав та інтересів дітей у судовому порядку, а передбачає й інші позасудові форми забезпечення їхніх прав; характеризується сучасно-перспективною спрямованістю правового впливу; має певну структуру.

У структурі останнього виділено такі складові: інституційну (система суб'єктів ювенальної юстиції); нормативну (адміністративно-правові норми, які регламентують правила поведінки та специфіку реалізації суб'єктами ювенальної юстиції своїх повноважень; правові принципи та правові гарантії такої діяльності); функціональну (адміністративно-правові форми та методи реалізації

функцій держави у сфері ювенальної юстиції; акти застосування норм права в цій сфері; ювенальні технології; правовідносини, у яких відбувається переведення нормативних приписів у практичну площину; юридичні факти; правову свідомість та правову культуру; адміністративну відповідальність).

9. Окреслено принципові аспекти законодавчого регулювання відносин у сфері ювенальної юстиції в інших країнах. По-перше, витoki такого регулювання беруть початок із законодавства про права дитини та їхнє забезпечення (що знаходить утілення в нормах адміністративного права). По-друге, відокремлені закони про ювенальну юстицію мають неоднакову природу: в одних випадках вони є спеціальним кодифікованим правовим актом суто кримінального та кримінально-процесуального законодавства, але реалізація їхніх положень у багатьох ситуаціях вимагає адміністративно-правового врегулювання на підзаконному рівні; у других – такі закони є комбінованим поєднанням норм адміністративного та кримінального права; у третіх – регулюють відносини виключно у сфері публічного адміністрування.

Підтримано важливість ухвалення в Україні Закону «Про ювенальну юстицію». Цей правовий акт має поглинути (в удосконаленому вигляді) норми чинного Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та включати положення *щодо*: загальних засад функціонування та розвитку ювенальної юстиції (визначення термінів, завдання ювенальної юстиції, сфера дії законодавства про ювенальну юстицію, принципи функціонування та розвитку ювенальної юстиції, зокрема засади для здійснення правосуддя стосовно дитини, а також за участю дитини (потерпілого, свідка)); системи суб'єктів ювенальної юстиції (включно зі спеціальними установами для дітей), їхніх завдань, прав та обов'язків; вимог та адміністративно-правового механізму забезпечення ювенальної спеціалізації проваджень за участю дітей, соціалізації учасників кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо дітей; формування інформаційних та статистичних ресурсів у цій сфері; організації та проведення соціального захисту та підтримки дітей, сімей із дітьми, запобігання дитячій безпритульності та бездоглядності; організації заходів для встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісти зникла; профілактичної роботи з дітьми та їхнім найближчим оточенням (ювенальної превенції); реабілітації дітей, які потрапили в конфлікт із законом, зокрема розроблення та затвердження мультимодальних реабілітаційних програм для таких дітей; системи превентивних заходів із догляду (патронажу) за дітьми з поведінковими проблемами та надання комплексної допомоги їхнім законним представникам; джерел та порядку фінансування заходів у сфері ювенальної юстиції; критеріїв оцінювання ефективності діяльності суб'єктів ювенальної юстиції; форм участі громадськості в заходах функціонування ювенальної юстиції; засад, підстав та порядку здійснення контролю за діяльністю суб'єктів ювенальної юстиції тощо.

Обґрунтовано доцільність розширення переліку прав дитини, а також адміністративно-правових (судових та позасудових) засобів їхнього забезпечення на рівні окремого Закону «Про забезпечення прав дитини в Україні» (замість Закону України «Про охорону дитинства»).

10. Представлено перспективну модель системи суб'єктів ювенальної юстиції. Аргументовано необхідність реформування Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх у Міжвідомчу координаційну раду з питань ювенальної юстиції (змінивши її статус) та Національної поліції (утворивши в її складі окрему структуру ювенальної поліції), а також формування таких нових спеціальних суб'єктів системи ювенальної юстиції, як: Уповноважений Верховної Ради України з прав дитини, Координаційний центр ювенальної юстиції та превенції, територіальні координаційні ради з питань ювенальної юстиції, мультидисциплінарні ювенальні команди, дитячі центри соціалізації, громадсько-профілактичні центри.

11. Визначено сучасні організаційно-правові проблеми статистичного аналізу процесів ювенальної деліктності в Україні: відсутність, по-перше, єдиної автоматизованої інформаційної платформи (системи), яка б забезпечувала цілеспрямоване збирання, зберігання, узагальнення та аналітичне опрацювання статистичної інформації у сфері ювенальної юстиції; по-друге, сталих методик взаємного статистичного аналізу ювенальних кримінальних правопорушень та адміністративних проступків; по-третє, серед статистичних даних у сфері правоохоронної діяльності відносних показників, поєднаних із демографічними процесами в країні, а також низька релевантність офіційної статистичної інформації про адміністративні правопорушення та вплив негативних соціально-політичних процесів в Україні на повноту збору та обліку статистичної інформації в масштабах держави. Запропоновано створити єдину інформаційно-аналітичну систему ювенальної юстиції, яка б включала два інтегрованих блоки: базу даних ювенальної статистики, поєднану з інформаційними ресурсами прокуратури, поліції, судової влади; базу адміністративних даних щодо неповнолітніх, які перебувають у контакті із законом.

12. Стверджується, що ювенальна превенція розглядається як: а) вихідна засада (принцип) ювенальної юстиції; б) найкраща форма забезпечення інтересів дитини, яка перебуває в групі ризику чи в конфлікті із законом або потребує державного захисту й підтримки; в) відносно окремих видів суспільно-правових відносин (автономний напрям у системі ювенальної юстиції), який має свій об'єкт правового впливу й систему суб'єктів, які цей вплив здійснюють у визначених законодавством межах; г) мультидисциплінарний вид діяльності цих суб'єктів, який містить комплекс правових і неправових (соціально-економічних, освітньо-виховних, медичних, психологічних та організаційно-фінансових) заходів. Водночас 88 % опитаних респондентів не вважають сучасну систему ювенальної превенції досконалою.

З метою підвищення рівня ефективності превентивного компонента ювенальної юстиції запропоновано:

1) розширити перелік категорій неповнолітніх, які підлягають узяттю на профілактичний облік у поліції для здійснення заходів індивідуальної профілактики, закріпивши його на законодавчому рівні;

2) упровадити до системи ювенальних технологій комплекс заходів превентивного догляду за дитиною із проблемами в поведінці. Це заходи адміністративно-правового втручання, що включають освітню підтримку,

охорону здоров'я, соціальні, психологічні та інші послуги як для дитини, так і для її батьків (осіб, які їх замінюють) для досягнення дитиною позитивних змін у її поведінці, відволікання від асоціальних звичок та схильностей, створення умов її потрібної соціалізації. Цей комплекс охоплюватиме заходи мінімального та середнього (помірного) превентивного догляду за дитиною, а також комбіновану допомогу членам її сім'ї;

3) створити в Україні правові гарантії захисту дитини від шкідливого впливу негативних факторів соціального середовища, включивши до українського законодавства норми щодо обмеження вільного поширення цих негативних факторів, їхнього активного пропагування та заборони доступу до них дітей (у перспективі ці норми мають бути внесені до проєкту Закону «Про забезпечення прав дитини в Україні»). З огляду на це, пропонується закріпити в законодавстві термін «шкідливий вплив» – вплив, який здійснюється на свідомість дитини шляхом вільного доступу до інформаційних ресурсів, показом фільмів, споживанням і реалізацією друкованої продукції, алкогольних напоїв і тютюну, участю в азартних іграх, незаконних сектах (групах), у тому числі в режимі віддаленого (дистанційного) спілкування (онлайн), яке може завдати шкоди психічному й (або) фізичному здоров'ю неповнолітнього, його моральному й соціальному розвитку, позначатися на його асоціальній (девіантній) поведінці;

4) створити правові передумови та поглиблювати в Україні заходи системного спостереження за перебуванням та поведінкою неповнолітніх у громадських місцях, закладах освіти, закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування.

13. Доведено, що окремі напрями реформування ювенального правосуддя, «дружнього до дітей», мають реалізовуватися завдяки поєднанню норм кримінального процесуального права та механізму адміністративно-правового регулювання забезпечення такої спеціалізації.

Зокрема, ювенальна спеціалізація в кримінальному провадженні має досягатися завдяки: 1) установленню в нормах КПК України, а також законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про пробацію», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу», проєкту Закону «Про ювенальну юстицію» вимог щодо «ювенальної» спеціалізації суддів, прокурорів, слідчих органів досудового розслідування Національної поліції, персоналу органів пробації, рекомендацій стосовно аналогічної спеціалізації адвокатів; 2) виокремленню у складі Національної поліції ювенальної поліції, яка включатиме ювенальну кримінальну поліцію, ювенальну превенцію, службу шкільних офіцерів поліції та у структурі Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур підрозділів ювенальної прокуратури; 3) окресленню в нормах законів та деталізації в підзаконних нормативно-правових актах, рішеннях Ради суддів України, Національної асоціації адвокатів України вимог до кандидатів, умов і процедури їхнього призначення (обрання чи отримання статусу); вимог обов'язкового (рекомендованого) спеціального навчання або підвищення кваліфікації, проходження тренінгів зазначених вище учасників кримінального провадження;

4) затвердженню єдиних стандартів та визначенню відомчих базових органів (установ) навчання «ювенальних» спеціалістів; 5) затвердженню інструкцій чи методичних рекомендацій з організації роботи відповідних спеціалізованих підрозділів чи посадових осіб, суддів, адвокатів; 6) прийняттю адміністративно-правових актів реалізації норм права в конкретних судах, прокуратурах, органах досудового розслідування, органах пробації, підрозділах поліції, центрах надання правової допомоги, органах самоврядування адвокатури.

З'ясування умов життя та виховання неповнолітнього учасника кримінального провадження вимагає створення адміністративно-правових передумов для реалізації таких заходів, які *мають включати*: 1) інформування відповідних регіональних центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги та місцевих територіальних мультидисциплінарних команд (у перспективі їхнього утворення) про затримання неповнолітнього чи за наявності достатньої інформації, що свідчить про причетність дитини до злочину, для здійснення координації та взаємодії суб'єктів правової системи, соціальних служб, громадськості стосовно захисту її прав та забезпечення найкращих інтересів; 2) нормативне закріплення в Типових положеннях про службу у справах дітей; комісію з питань захисту прав дитини; «мультидисциплінарні ювенальні команди» (за умови їхнього утворення) завдань цих органів щодо організації чи координації проведення з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру; 3) затвердження Урядом Порядку взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час проведення з'ясування умов життя та виховання зазначеної категорії дітей; 4) ужиття органами опіки та піклування спільно з поліцією заходів (у порядку, затвердженому Постановами КМУ від 24.09.2008 № 866 та/або від 03.10.2018 № 800) у разі виявлення під час з'ясування умов життя та виховання дитини-делінквента обставин, що можуть загрожувати її життю та здоров'ю чи інших підстав для позбавлення батьківських прав, відібрання дитини в батьків без позбавлення батьківських прав; 5) запровадження єдиної системи збору адміністративних даних щодо неповнолітніх у контакті із законом; розробку нормативно-технічної платформи інформатизованої бази даних для функціонування цієї системи.

14. Запропоновано під реабілітацією дитини, яка потрапила в конфлікт із законом, розуміти систему організаційно-правових, контрольних-наглядових, медичних, психологічних, педагогічних, освітніх, соціально-побутових заходів, спрямованих на сприяння виправленню та соціальній адаптації неповнолітнього правопорушника шляхом перевиховання, ресоціалізації, включно з формуванням у нього почуття гідності та усвідомлення цінності особистості, а також виховання поваги до прав інших людей, відновлення порушених сімейних комунікацій, підтримання соціальної та матеріальної незалежності, з метою запобігання повторним правопорушенням із боку такої особи. 90 % опитаних фахівців у сфері ювенальної юстиції згодні з тим, що система заходів реабілітації дітей, яка діє в Україні, нині потребує кардинальних змін.

З метою модернізації адміністративно-правової реабілітації цієї категорії дітей, пропонується: 1) розвивати в межах напряму «громадська підтримка» новітні організаційно-правові форми соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками: утворити громадсько-профілактичні центри – некомерційні організації на базі місцевих громад, які у взаємодії з органами місцевого самоврядування сприятимуть залученню позабюджетних фінансових та матеріальних ресурсів юридичних та фізичних осіб, розробці та реалізації мультимодальних реабілітаційних програм для дітей-правопорушників тощо; 2) створити організаційно-правові, науково-методологічні та фінансові передумови моніторингу та оцінювання ефективності мультимодальних реабілітаційних програм для дітей, які потрапили в конфлікт із законом; 3) унести до проекту Закону «Про ювенальну юстицію» систему основних видів мультимодальних реабілітаційних програм для дітей, які потрапили в конфлікт із законом, їхнє призначення, завдання, очікувані результати, відповідальних за їхню розробку та реалізацію (виконання) суб'єктів, а також розробити та затвердити Типові положення про такі програми; 4) передбачити в КУпАП механізм реалізації «реверсивного штрафу» для неповнолітніх правопорушників, які мають самостійний дохід, а також батьків, осіб, які їх замінюють, за правопорушення, передбачені частинами 3 та 4 ст. 184 цього Кодексу (суд скасовує накладене раніше грошове стягнення повністю або частково, якщо особа, яку покарали, протягом установленого терміну виправляє свою поведінку або починає виконувати покладені на неї зобов'язання); 5) передбачити можливість призначення територіальними координаційними радами з питань ювенальної юстиції заходів мінімального превентивного догляду (патронажу) за дитиною в разі вчинення адміністративного правопорушення особою, яка не досягла віку адміністративної відповідальності, чи особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого КК України, до досягнення одинадцятирічного віку.

15. З'ясовано, що адміністративна відповідальність у системі ювенальної юстиції має подвійну природу: по-перше, це особлива правова форма реакції на адміністративні правопорушення з боку дитини, яка представлена матеріальними й процесуальними правовими нормами, установленими державою з метою спонукання неповнолітнього правопорушника заходами виховного чи примусового характеру до належної поведінки; по-друге, це один із засобів гарантування належної, законної та професійної діяльності посадових осіб та інших фізичних і юридичних осіб щодо прав та інтересів дітей у правовідносинах, що виникають у сфері ювенальної юстиції.

Додатково аргументовано та запропоновано знизити в українському законодавстві про адміністративні правопорушення загальний вік адміністративної відповідальності до 14 років, за умови, якщо до осіб, які скоїли адміністративне правопорушення у віці від 14 до 16 років, можуть застосовуватися виключно виховні, реституційні та реабілітаційні заходи.

З метою вдосконалення забезпечення прав неповнолітніх під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, пропонується внести низку змін та доповнень до чинної редакції КУпАП, Закону України «Про

судовий збір» (доповнити КУпАП ст. 22 (щодо звільнення неповнолітнього правопорушника від адміністративної відповідальності при малозначності адміністративного правопорушення), ст. 40-1 (стосовно звільнення неповнолітнього від сплати судового збору), ст. 268 (про розширення прав неповнолітніх, які притягаються до адміністративної відповідальності) та новою статтею 35-1 «Обставини, що враховуються при накладенні стягнення чи застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення до неповнолітніх»; змінити редакцію ч. 3 та 4 ст. 184; ст. 5 Закону України «Про судовий збір» доповнити пп. 5-1 такого змісту: «малолітні та неповнолітні особи, їхні законні представники та представники у всіх видах проваджень».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Веселов М. Ю. Ювенальна юстиція у системі забезпечення прав дітей: адміністративно-правові засади: монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 444 с.
2. Веселов М., Іщенко І. Міжнародна практика діяльності поліції у сфері ювенальної превенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 12–16.
3. Веселов М. Адміністративно-деліктне забезпечення безпеки дітей-пасажирів у дорожньому русі. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 117–120.
4. Веселов М. Ю. Основні напрями дослідження системи забезпечення прав дітей. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 15–20. DOI: 10.32836/2521-6473-2019-2-15-20.
5. Користін О. Є., Веселов М. Ю. Теоретико-методологічні засади щодо концептуалізації інституту забезпечення прав дітей. *Наука і правоохорона*. 2019. № 1 (43). С. 91–99.
6. Веселов М. Ю. Сучасні парадигми та моделі ювенальної юстиції. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 149–157. DOI: 10.21564/2414-990x.146.174553.
7. Веселов М. Ю., Гаврилюк М. Ю. Правовий статус особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 105–115. DOI: 10.33766/2524-0323.86.105-115.
8. Веселов М. Інститут адміністративної відповідальності у системі ювенальної юстиції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Юридичні науки*. 2019. № 5 (106). С. 49–63. DOI: 10.31617/zt.knute.2019(106)05.
9. Веселов М. Ю. Принципи адміністративно-правового забезпечення функціонування та розвитку ювенальної юстиції. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 187–196. DOI: 10.21564/2414-990x.147.178179.

10. Веселов М. Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної» спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 81–92. DOI: 10.33766/2524-0323.88.81-92.
11. Веселов М. Ю. Адміністративно-правова концепція реабілітації дітей, що потрапили у конфлікт із законом. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 2. С. 158–161. DOI: 10.32850/sulj.2019.4.2.34
12. Веселов М. Захист прав неповнолітніх під час притягнення до адміністративної відповідальності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Юридичні науки*. 2020. № 1 (108). С. 73–84. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)08).
13. Веселов М. Ю. Адміністративно-правовий механізм забезпечення функціонування ювенальної юстиції. *Наука і правоохорона*. 2020. № 1 (43). С. 23–31.
14. Веселов М. Ю. Ювенальна превенція в системі ювенальної юстиції. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 98–104. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-70-1-98-104>.
15. Веселов М. Ю. Превентивні заходи у правовій доктрині ювенальної юстиції. *Економічна теорія та право*. 2020. № 1 (40). С. 127–141. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-40-1-127.
16. Веселов М. Ю. Адміністративно-правове регулювання функціонування ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 77–81. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i20.p77>.
17. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування системи суб'єктів ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2 (8). С. 47–57. DOI: 10.32689/2617-9660-2020-2(8)-47-57.
18. Veselov M., Chabanenko D. Delictological characteristic of personality of juvenile offender. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 2-2 (36). P. 37–40.
19. Веселов М. Ю., Мураховська Г. А. Сучасні проблеми статистичного аналізу ювенальних правопорушень в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 1. С. 19–23.
20. Веселов Н. Ю. Субсидиарный подход обеспечения прав, свобод и интересов детей. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2019. № 6. С. 131–138.
21. Веселов М. Проблемні питання ювенально-правової термінології. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. Vol. 1. С. 64–69.
22. Веселов Н. Ю. Биологические, психологические и социальные факторы правового концепта «ребенок». *Studia Humanitatis. Международный электронный научный журнал*. 2019. № 2. URL: <http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/veselov.pdf>.
23. Веселов Н. Ю. Ювенальная юстиция в системе обеспечения прав детей. *Вестник Казахского нац. ун-та им. Аль-Фараби. Серия юридическая*. 2019. № 3 (91). С. 42–52. DOI: 10.26577/JAPJ-2019-3-j5.

24. Веселов Н. Ю. Административно-правовая составляющая выяснения условий жизни и воспитания несовершеннолетнего участника уголовного производства. *Юридические науки и образование*. 2019. № 61. С. 53–62. DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2019.61.53-62.

25. Веселов Н. Взгляд на историю развития ювенальной юстиции в контексте современного административно-правового регулирования. *Научный вестник Академии Полиции*. 2019. № 3(23). С. 146–155.

26. Веселов Н. Ю. Систематизация принципов функционирования и развития ювенальной юстиции. *Труды Академии МВД Республики Таджикистан*. 2019. № 4 (44). С. 38–47.

27. Веселов Н. Ю. Сравнительно-правовой анализ зарубежного законодательства в сфере ювенальной юстиции. *Юридические науки и образование*. 2020. № 62. С. 43–53. DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2020.62.43-53.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

28. Веселов М. Ю. Соціально-правове середовище функціонування системи забезпечення прав дитини. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.): у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 62–64.

29. Користін О. Є., Веселов М. Ю. Щодо питань соціально-правового феномену: права дітей та їх забезпечення. *Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 17 трав. 2019 р.)*. Кривий Ріг: ДЮО МВС України, 2019. С. 89–92.

30. Веселов М. Ю. Ціннісно-нормативний напрям дослідження системи забезпечення прав дітей. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 18 трав. 2019 р.)*. Кривий Ріг: ДЮО МВС України, 2019. С. 78–81.

31. Веселов М. Ю. Статистичний аналіз ювенальної деліктності: поняття, значення та проблеми здійснення. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.)*. Одеса, 2019. С. 33–35.

32. Веселов Н. Ю., Байдак Ж. В. Отдельные вопросы межотраслевого урегулирования обеспечения прав детей в уголовном производстве. *Теоретико-прикладные вопросы развития досудебного производства по уголовным делам на современном этапе: сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Новополюцк, 26–27 сент. 2019 г.): в 2 т.* Новополюцк: Полоц. гос. ун-т, 2019. Т. 2. С. 28–36.

33. Веселов Н. Ю., Гаврилюк М. Ю. Правовой статус лица, в отношении которого предполагается применение принудительных мер воспитательного характера. *Теоретико-прикладные вопросы развития досудебного производства по уголовным делам на современном этапе: сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Новополюцк, 26–27 сент. 2019 г.): в 2 т.* Новополюцк: Полоц. гос. ун-т, 2019. Т. 2. С. 36–43.

34. Веселов М. Ю., Гаврилюк М. Ю. Проблемні питання правового регулювання та практики здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. *Актуальні питання досудового розслідування*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 11 жовтн. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 90–93.

35. Веселов М. Ю. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: проблеми правового регулювання та правозастосування. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 12 лист. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 56–61.

36. Веселов М. Ю. Судовий збір та ювенальна юстиція. *Актуальні питання адміністративного права та процесу*: матеріали V Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Кривий Ріг, 29 листоп. 2019 р.). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2020. С. 45–49.

37. Веселов М. Ю. Функції адміністративно-правового механізму функціонування ювенальної юстиції. *Захист прав людини в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції: проблеми, здобутки, перспективи*: матер. кругл. столу (м. Маріуполь, 13 груд. 2019 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 22–25.

38. Веселов М. Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування ювенальної юстиції. *Інформаційна безпека в діяльності поліції*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Кривий Ріг, 3 квіт. 2020 р.). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2020. С. 21–23.

39. Веселов М. Ю. Законопроект «Про ювенальну юстицію» – передумова кращого забезпечення прав та інтересів дитини в Україні. *Гарантії забезпечення прав і свобод людини: національний та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 8–9 квіт. 2020 р.). Біла Церква, 2020. С. 21–25.

40. Веселов Н. Ю. Адміністративно-правовые предпосылки ювенальной специализации адвокатов в уголовном производстве. *Борьба с преступностью: теория и практика*: тезисы докладов VIII Междунар. науч.-практ. конф. (г. Могилев, 23 апр. 2020 г.). Могилев: Могилевский ин-т МВД, 2020. С. 373–376.

41. Веселов М. Ю. Звільнення неповнолітніх від адміністративної відповідальності. *Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 24 квіт. 2020 р.). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2020. С. 51–52.

42. Веселов Н. Ю. Семантико-правовой анализ терминов «предупреждение», «профилактика», «превенция» в контексте исследования ювенальной юстиции. *Правовая культура в современном обществе*: сб. науч. статей / редкол.: И. А. Демидова (отв. ред.) и др. Могилев: Могилев. ин-т МВД, 2020. С. 51–56.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

43. Веселов М. Ю., Коваленко П. О., Устименко А. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3 (14). С. 83–87.

АНОТАЦІЯ

Веселов М. Ю. **Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні.** – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Державний науково-дослідний інститут МВС України, Київ, 2020.

У межах об'єкта та предмета дослідження заявлено, що інститут забезпечення прав дітей у концептуальному розумінні має будуватися з огляду на принцип субсидіарності. Створено уявлення про праксеологічний вимір, процеси еволюції ювенальної юстиції та її місце в системі забезпечення прав дітей. Сформовано уявлення про адміністративно-правовий механізм у сфері функціонування ювенальної юстиції, окреслено структуру та особливості його основних складових. З'ясовано призначення ювенальної превенції в системі забезпечення прав дитини та ювенальній юстиції. Наголошено, що окремі напрями реформування ювенальної юстиції (правосуддя, дружнього до дитини) мають досягатися завдяки поєднанню норм кримінального процесуального права та механізму адміністративно-правового регулювання забезпечення такої спеціалізації. Окреслено шляхи модернізації адміністративно-правової реабілітації дітей, які потрапили в конфлікт із законом. Покращено уявлення про інститут адміністративної відповідальності в системі ювенальної юстиції. Підготовлено пропозиції щодо вдосконалення адміністративного законодавства щодо захисту прав дітей у адміністративно-деліктних відносинах.

Ключові слова: адміністративно-правові засади; дитина; неповнолітній; права дитини; забезпечення прав дітей; складні життєві обставини; правопорушення; дитина в конфлікті із законом; ювенальна юстиція; ювенальна превенція; правосуддя, дружнє до дитини; реабілітація дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

АННОТАЦИЯ

Веселов Н. Ю. **Административно-правовые основы функционирования ювенальной юстиции в системе обеспечения прав детей в Украине.** – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право; информационное право». – Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, Киев, 2020.

В пределах объекта и предмета исследования установлено, что институт обеспечения прав детей в концептуальном понимании должен строиться, исходя из принципа субсидиарности. Создано представление о праксеологическом измерении ювенальной юстиции и её роли в системе обеспечения прав детей. Сформировано представление об административно-правовом механизме в сфере функционирования ювенальной юстиции, подчёркнуты его регулятивная и

правоохранительная функции, определена структура. Обосновано назначение ювенальной превенции в системе обеспечения прав ребенка и ювенальной юстиции. Доказано, что отдельные направления реформирования ювенальной юстиции (правосудия, дружественного к детям) могут быть достигнуты благодаря сочетанию норм уголовного процессуального права и механизма административно-правового регулирования обеспечения такой специализации. Дается понятие о реабилитации ребёнка, попавшего в конфликт с законом, а также предлагаются пути модернизации административно-правовой реабилитации этой категории детей. Получило дальнейшее развитие представление об институте административной ответственности в системе ювенальной юстиции. Подготовлены предложения, касающиеся усовершенствования административного законодательства по защите прав детей, привлекаемых к ответственности за совершение административных правонарушений.

Ключевые слова: административно-правовые основы; ребенок; несовершеннолетний; права ребенка; обеспечение прав детей; сложные жизненные обстоятельства; правонарушение; ребенок в конфликте с законом; ювенальная юстиция; ювенальная превенция; правосудие дружественное к ребенку; реабилитация детей, находящихся в сложных жизненных обстоятельствах.

SUMMARY

Veselov M. Yu. Administrative and legal groundwork for the functioning of juvenile justice in the system of ensuring children's rights in Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.*

The thesis for a degree of Doctor of Juridical Sciences in the specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; Financial Law; Informational Law». – State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis is one of the comprehensive research papers examining, at the monographic level, the systemic block of issues related to administrative and legal groundwork for the functioning of juvenile justice in the system of ensuring children's rights in Ukraine.

The development of the object and subject of research involves the substantiation of the statement that the institution of ensuring children's rights in the conceptual sense should be built on the principle of «subsidiarity». The analysis of legal acts and consideration of age, mental and social factors contributed to the formation of the idea of correlation of basic juvenile legal concepts and terms (child, juvenile, minor). The concept of the system of children's rights is enhanced. The author introduces the vision of the structural and elemental composition of the system of ensuring children's rights which is formed by the primary elements; components of a more complex level (forms or institutions); combinatorics of elements grouped by areas of public administration. An integral part of the work is developing the idea of the praxeological dimension of juvenile justice and its place in the system of ensuring children's rights. The essential features of the evolution process of juvenile justice are outlined: assimilation;

integration; cycle. Periodization of historical development of the institute of juvenile justice on the territory of Ukraine is proposed. The author presents an improved classification of the modern base of juvenile justice, where the existing Anglo-American, Continental, Scandinavian and Asian models are supplemented by a transitional model typical for the post-Soviet countries, including Ukraine. The principles of juvenile justice are revised. The author provides his own systematization of the principles of functioning and development of juvenile justice. The definition of the principles of administrative and legal support for the functioning and development of juvenile justice, which is divided into three groups, is presented. The work characterizes the administrative and legal mechanism of juvenile justice functioning, and emphasizes the regulative (security, communicative and perspective) and law enforcement functions. The structure of this mechanism encompasses institutional, regulatory and functional components. Considering the world experience, the peculiarities of administrative and legal regulation of juvenile justice have been defined. The expediency of adopting an enhanced Law «On ensuring the rights of a child in Ukraine» (instead of the Law of Ukraine «On Child Protection») as well as the Law «On juvenile justice» is substantiated. Presented a promising model of the system of juvenile justice subjects. Modern organizational and legal problems of statistical analysis of juvenile delinquency processes in Ukraine are outlined. The thesis provides a vision of juvenile prevention in the system of ensuring the rights of the child and juvenile justice. The necessity to form a system of juvenile technologies is affirmed. It would be based on administrative and legal provision of a set preventive measures to care for a child with behavioral problems. It is highlighted that certain areas of reform of child-friendly justice should be achieved through a combination of criminal procedure law and an administrative and legal framework for such specialization. The concept of rehabilitation of a child in conflict with the law is given. Within the framework of modernization of administrative and legal rehabilitation of this category of children, it is proposed to develop new organizational and legal forms of social work with juvenile offenders. The idea of the institution of administrative responsibility in the system of juvenile justice received further development. For improving administrative legislation, proposals have been prepared to protect the rights of minors prosecuted for administrative offences.

Key words: administrative and legal groundwork, child, minor, child rights, ensuring children's rights, difficult life circumstances, offense, child in conflict with the law, juvenile justice, juvenile prevention, child-friendly justice, rehabilitation of children in difficult life circumstances.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 22.07.2020. Замовлення 191.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net